

25.92x30	1/3	עמוד 1	הארץ - גלריה	21/01/2025	92858207-1
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

מחברת אהבה לרחוב היהודים

זלמן שניאור השווה אותו למארק שאגאל, ותצלומיו הייחודיים הוצגו בקונגרס הציוני בציריך כשבקושי מלאו לו 25. ספר התערוכה מיצירותיו של מוי ור שופך אור על האמן האוונגרדי, שהיה גם ציוני אדוק, ובכל זאת לא זכה בישראל להכרה בחייו

נעמה ריבה

הקונגרס הציוני ה-16 שנערך ב-1929 בציריך לא היה רק אירוע דיפלומטי שבהם מהלכו אושרה הקמת הסוכנות היהודית ובראשה חיים ויצמן. במ"קביל, בחלק נלווה לאולם הקונגרס, התקיימה גם התערוכה "חיים ופרצופם". התערוכה כללה צילומים של אמן, צלם וצייר צעיר בן 25 בלבד בשם משה וורוביציץ, שתיעד את החיים היהודיים בוויילנה, שהיתה אז אחד המרכזים היהודיים החשובים באירופה וב"עולם, וכונתה "ירושלים דליטא". לימים, מאגר התצלומים נהפך לאחד התיעודים הבודדים שנותרו מהקהילה שנחרבה כמעט במלואה במלחמת העולם השנייה.

תצלומים אלה הם אחת הסדרות המרכזיות שמוצגות בתערוכה "מוי ור/משה רביב: מודרניזם במעבר", שאצרה ד"ר רונה סלע, מוצגת במוזיאון תל אביב עד ל-1 בפברואר, ומלווה בספר מקיף בהוצאת מאגנס שמושק היום במוזיאון. התערוכה מתמקדת בעיקר בתצלומים, אך מוצגים בה גם עיצובים גרפיים שונים, כרזות וציורים של האמן. לאורך השנים הוא פעל תחת כמה שמות משפחה: רביב, ורוביציץ, ולתקופה קצרה גם השתמש בשם המשפחה אנקוריון. לאורך הכתבה הוא יכונה מוי ור, כפי שנהג לחתום כשהיה צלם באירופה.

25.76x25.67	2/3	עמוד 2	הארץ - גלריה	21/01/2025	92858208-2
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

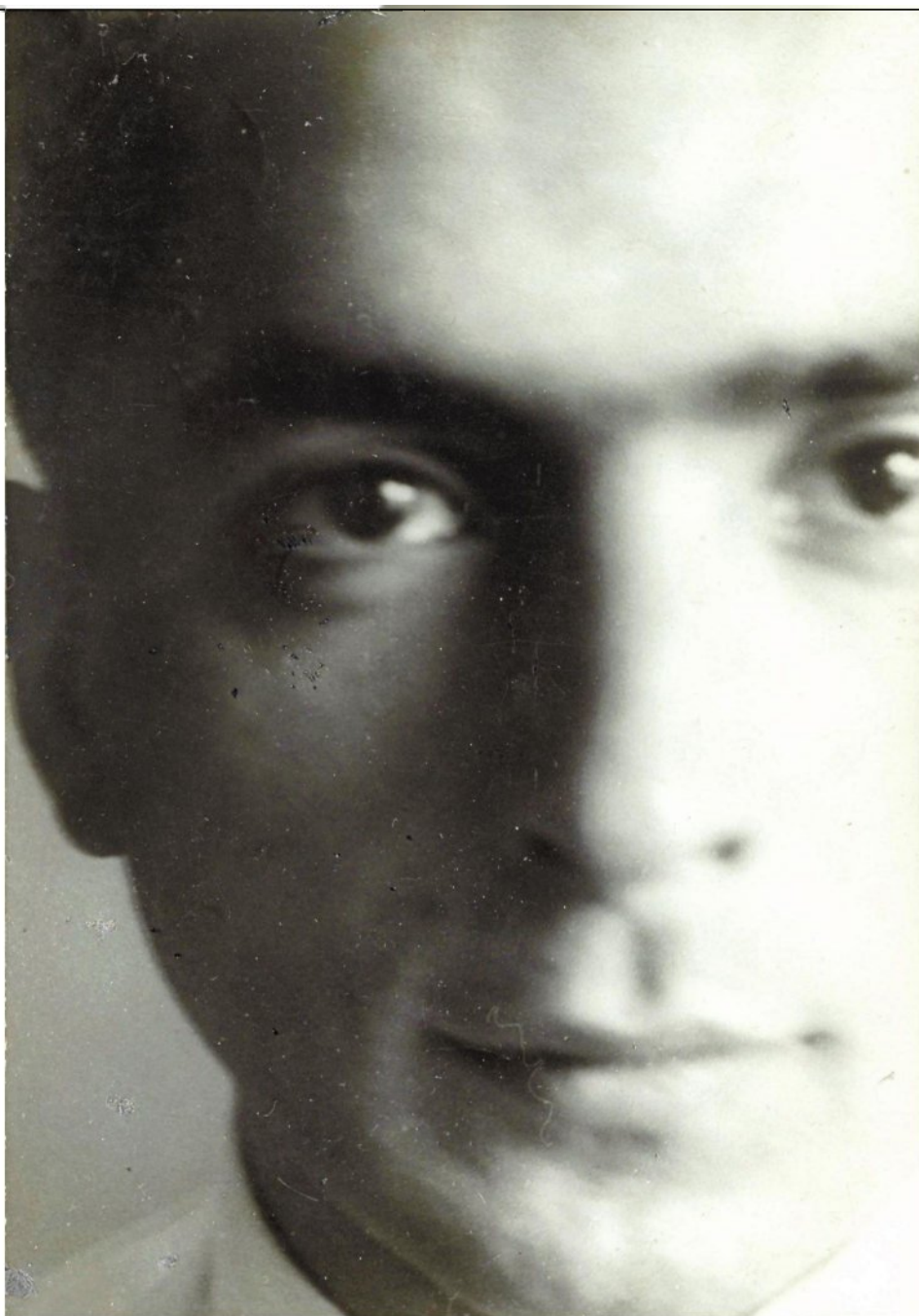
המשך מעמ' 1

את השם מוי ור, שמבוסס על שתי ההברות הראשונות של שמו, אימץ כנראה בהשראת הצלם היהודי מאן ריי, שפעל בפריז.

יוסי רביב, בנו של האמן, מספר בראיון ששם משפחתם היה רביב מאז שנת 1951. "הוא היה אמור לנסוע לצרפת לצרכי עבודה וכן גוריון או לחץ לשנות את השמות הגלותיים לשמות עבריים. אבא רצה תחילה לשנות לאנקור ריון, כי וורוביצ'יק זה אנקור קטן. עורך דין תל אביבי בשם אריה אנקוריון אמר לאבא שלי: "יש כבר אנקוריון אחד בתל אביב, זה מספיק. תמצא שם אחר". אז אבא שלי, שהיה בקיא בקבלה ובתנ"ך והכיר את המילה התנ"כית רביב, שפירושה טל קטן, בחר את השם הזה. במשך הרבה שנים היינו הרביב היחידים בישראל."

את התצלומים מווילנה, כיום בירת ליטא ואז חלק מפולין, מוי ור לכד טרם עלייתו ארצה – בעיר קר במהלך שנת 1928. הוא תיעד בהם את חיי הקהילה היהודית, צילם ספרים, חפצי קודש, כניסות לבתים, חנויות, רחובות, את העירני והדלות ומקבצי הנדבות. נקודת המבט שלו אישית, אוונגרדית: הוא צילם בוויזות אלכסוניות ומגבהים שונים. הוא הושפע מהאמנים צלמים היהודים אל לייצקי ולאסלו מוהולי נאג, שהיה המורה שלו. הוא חשף את הסדרה לראשונה בקיץ 1929 באיגוד האמנים היהודים בווילנה. גם היום, כשהם מוצגים במוזיאון, הם נראים אוונגרדיים.

כיצד הגיע מוי ור בגיל 25 להציג באירוע היהודי-ציוני החשוב ביותר? לפי סלע בספר התערוכה, הקשר נוצר לאחר שגורמים מבית הספר "תרבות" לעברית ולחינוך בווילנה פנו בשמו של האמן במכתב רשמי ללשכת הקונגרס הציוני, וציינו את השכלתו. כותבי המכתב הדגישו שסדרת הצילומים בווילנה עוררה עניין רב וכי היא מעניקה "תמונה מקיפה וכוללת מחיינו בגלות. אין אנו מסופקים שתערוכת עבודותיו של הצייר משה וורוביצ'יק באולמי הקונגרס תעורר עניין רב גם בקרב צירי ואורחי הקונגרס". כך היה, ומוי ור זכה להכיר בקונגרס דמויות ציוניות בכירות כמו ויצמן, בן גור

פורטרט עצמי, לא מתוארך. בשער: "דיוקן עצמי על חוף הים", 1931 צילומים: יוסי רביב / ארכיון מוי ור / צילום רפרודוקציה: יגאל פרוז

אך נתקל בעבר בקושי לחקור ולהציג אותו בשל חוסר נגישות לחומרים ארכיוניים.

התערוכה בתל אביב, שנפתחה ביולי 2024, היא למעשה תערוכת הרטרופקטיבה הרביעית הגדולה של האמן והצלם בשנים האחרונות. הראשונה היתה בווילנה ב-2019 בגלריה הלאומית של ליטא באוצרותו של פרוז. ב-2023 הוצגו תערוכות מיצירותיו במרכז פומפידו שבפריז ובמוזיאון ורשה. התערוכה הישראלית נולדה כשי"ת תוף פעולה של שלושת המורזיאונים, הפריזאי, הוורשאי והתל אביבי. אלא שבגלל המלחמה, שלא איפשרה להביא את תצלומיו מאספנים פרטיים בעולם ומאוספי המוזיאונים האחרים, ניכרת בה התמקדות ומחקר מעמיק של הארכיון הרחב שנמצא בארץ.

אוצרת התערוכה ד"ר רונה סלע, כותבת שמוי ור צילם מול השמש הקופחת, בניגוד לכללי הצילום התקין. "פעולה זו שרפה את הנגיב ויצרה ניגודיות עזה שיכולה להתפרש כאקט מחתרתי"

עולה ממנה תמונה של אמן מרתק, דובר חמש שפות, שנדד בין מדינות – רוסיה, פולין, ליטא, גרמניה, צרפת, ארץ ישראל המנדטורית ומדינת ישראל. אוונגרדי ביצירתו אך גם ציוני ונאמן למורסדות המדינה. בין הקטבים האלה נע לאורך השנים, והם גם אפיינו את חוג מכריו: מצד אחד עסקני ציונות ומצד שני אנשי בוהמה.

מוי ור נולד לשלמה ושפרה בעיירה לביידו"יב (כיום בבלארוס) בשם מוזס וורוביצ'יק. ב-1915 המשפחה עברה לווילנה, מוי ור למד בבית הספר לרישום ובפקולטה לאומנויות יפות באוניברסיטת וילנה. שם, בנוסף לציון, למד גם אדריכלות וצילום. "המעבר מן החדר אל בית הספר והתיכון, ואל המחלקה לאמנות באוניברסיטה, היה עולם זה, כי השפה עדיין לא שגורה", כתב על תקופת לימודיו ביומנו. "חוץ משפת האם שהיא יידיש, למדנו,

שלה – שכל בעל רגש ובעל עין בא עם דליו ושואב ממקורה והיא בעינה עומדת".

שניאור מלא ההתפעלות הש"וזה בדבריו בין מוי ור לשאגאל. "שאגאל צייר את ויטבסק שלו" – שניאור מתכוון לעיר הבלארוסית שבה שאגאל התבגר ומופיעה רבות בציוריו – "הוא הכריח אנשי תרבות רחוקה וורה לאהוב את ויטבסק היהודית שלו. את בתיה הכחולים והסגולים, את בית העלמין הישן, את היהודים הירוקים והשחורים". על תצלומיו של מוי ור כתב כי "הוא ידע לבחור את הקטעים המזכירים ביותר ולזרוק

ריון וברל כצנלסון. שנתיים לאחר מכן, ב-1931, פורסמה הסדרה בספר שזוכה לשם "רחוב היהודים בווילנה". הוא הודפס בעברית, יידיש, אנגלית וגרמנית ונמכר ב-12 אלף עותקים. "גם היום זו כמות חריגה לספר אמנות וצילום, היקף כזה נחשב להישג", אומרת סלע בראיון. את ההקדמה לספר ההוא כתב לא אחר מאשר הסופר זלמן שניאור, שלי"מים זכה בפרס ישראל. "צימאון מעוררות התמונות המשתלשלות פה, אור מפכה מתוך צל, וצל מתוך אור", הוא כותב שם. "מה עמוקה וילנה ומה מסתורי רחוב היהודים

הציונות והבוהמה

העניין במוי ור הגיע בשנים האחרונות לשיאו לאחר מות אשתו ובתו, בזכות פתיחת הארכיון שלו לחוקרים ואוצרים, בעידודו בנו יוסי. האוצר ד"ר ניסן פרוז, לשעבר אוצר הצילום של מוזיאון ישראל, אומר שהכיר את עבודתו של מוי ור זה 45 שנה,

דיברנו וחינו את השפה הרוסית על סופריה ומשורריה. דרושות היו עוד שנים עד שנקלטנו אל שפת פולין ותרבותה".

לאחר לימודיו בווילנה החל לארגן תערוכות וניסה להתקבל ללימודים נוספים בארצות הברית ובבלגיה. לאחר שסורב, החל ללמוד ב-1927 בקמפוס דסאו של בית הספר לעיצוב ואדריכלות באוהאוס אצל מורים פורצי דרך כמו האמנים נאג, ג'וזף אלברס, פאול קלה, וסילי קנדינסקי והאנס מאייר. ב-1929 הוקמה במוסד המ"חלקה לצילום ומוי ור התאהב בתחום. "במגדל האור הזה למדתי על תרבות, אמנות ואהבת האדם", תיאר את לימודיו במכתב שכתב לדודו, "נדלקתי פתאום על מלאכת הצילום. למדתי את התורה על בוריה".

ב-1928, תוך כדי לימודיו בכאוהאוס, הוא ביקר לראשונה בפריז. בגלויה לדודו ציין שהטיול בעיר "פתח את עיני". לאחר שסיים את לימודיו בכאוהאוס ולאחר הקונגרס היהודי בציריך הוא המשיך את הכשרתו הטכנית בצילום בפריז. 1931 היתה כנראה השנה הפוריה ביותר בחייו, במה לכה פרסם את סדרת התצלומים שלו, "פריז". "הוא יצר דיוקן של עיר המציעה תענוגות קונסטרוקטיביים אופטימיים, מטרופולין שהמהירות והסערה שבה משכרים ומענגים, ותצלומיה מדגישים ומעצימים את תוויות הכרך", כותבת על סדרה זו סלע בספר.

באותה שנה יצר את אחת הסדרות החשובות שלו – "סיקונט" רה". הסדרה המקורית כוללת 110 תצלומים ופוטוקולאזים של נרפים אורבניים, חלקם ניתנים לזיהוי כמו עמודי ניצחון פריז ואיים או מגדל אייפל, וגם תיעודים מוונציה, רומא ווילנה. בתצלומים מככבים עמודי תאורה, מדרכות, סורגים ואנשים, חלקם בליינים, חלקם פועלי עמל כפיים – פסיפס שלם של עירוניות.

לאורך השנים ניסה מוי ור להציג את הסדרה במוזיאון תל אביב. במכתב למיכה בר-עם, שהיה אוצר הצילום של המוזיאון, כתב האמן ב-1983: "אני שם לפניך את שורת התצלומים והפוטומונטאזים אשר סיפרתי לך עליהם. הם נעשו בשנות ה-30 הראשונות, סמוך לעזיבתי את

17.39x32.84	3/3	עמוד 3	הארץ - גלריה	21/01/2025	92858209-3
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

מול זו הקולקטיבית שנכפתה על המרחב".

ב-1938 הכיר מוי ור את רות פיינ שהפכה לאם שני ילדיו הנרספים. הם נולדו בזמן המלחמה בעוד שהאמן לא ידע מה עלה בגורל אשתו הראשונה ובתו הבכורה. הן שרדו, שלא כמו הוריו, אחיו, אחותו ואחייניותיו שנספו במלחמה. השתיים עלו לארץ ב-1946, ומוי ור התגרשו מאשתו הראשונה ונשא את רות לאישה. לאחר מלחמת העצמאות עבר האמן לצפת והיה ממקימי קרית האמנים. "אני חנו נשארנו עם אמא בתל אביב והיא היתה מפרנסת", מספר בנו. "הוא היה נוסע ללמד בכל מיני מקומות. אנחנו אף פעם לא עברנו איתו לצפת, היינו מגיעים לשם רק בחגים ובחופשות. עם השנים, הוא התחיל להציג שם תערוכות ולמכור והצליח להתפרנס מהצורה יש אצלנו בארכיון עוד כמה עשרות ציורי שמן מאותה תקופה שלא נמצאים בתערוכה".

זמן שניאור כתב עליו: "הוא ידע לבחור את הקטעים המובחרים ביותר ולזרוק את השאר. האמת המקרית והלאאורה חסרת חשיבות מועלית כאן לרמת אמנות"

ניתן לשים את מוי ור בשורה אחת עם צלמים בני דורו, שעלו לארץ ישראל לפני קום המדינה ולקחו בין היתר חלק בצילום מגויס. בין אלה ניתן למנות את בנו רותנברג, רוני ויסנשטיין, ולטר זדק, נפתלי אבנן וכמובן המפורסמים במיוחד, זולטן קלוגר ובוריס כרמי. אלא ששינוי שמור תיו, כמו גם עיסוקיו הנוספים כמו עיצוב גרפי, ההקפדה על הסגנון האישי ובעיקר מעברו לצפת וההחלטה להקדיש את חייו לציור עד מותו ב-1995 — כל אלה הביאו לכך שמוי ור נדחק מהשיח ונותר מעט בצל, בשונה מצלמים אחרים, שתצלומיהם שימשו בספרות היסטורית וגם הופיעו בתערוכות. סגל מציגה כמה סיבות נוספות

לדחיקתו מהקנון הישראלי: "הרבה שנים נחשב הצילום כאן אחר חורג בשדה האמנות, כי היתה לו את 'הילת המגויס'. קחי מקבילות בעולם, למשל את הריאליזם הסוציאליסטי ברוסיה — כמה תערוכות וספרים הוקדשו לנושא בעולם. בישראל כל מה שהיה מורדניסטי, אלטרנטיבי או אחר בשדה הצילום לא זכה להכרה ונדחק לשוליים על ידי הממסד המוויאלי עד שנות ה-90".

רחוב שולהויף (חצר בית הכנסת), 1928-1929

תל אביב, עיר נולדת, 1936-1937

לדבריה, היא לא יודעת למה הפניות לא הבשילו לתערוכה. בהמשך, לצד תצלומים, יצר מוי ור גם עבודות גרפיקה ועיצוב כרזות ותערוכות. בעבודתו היה עצמאי למדי, לא היה חבר באיגוד הצלמים, מייעט לעבוד בצילום עם הגופים הציוניים כמו קק"ל, קרן היסוד והסוכנות היהודית, ועיקר העבודה מולם היה בגרפיקה ועיצוב תערוכות. הוא היה שונה מבחינת סגנונו מצלמים אחרים בארץ וגם נבדל מהם בשיטות העבודה שלו, שדרשו תעריף גבוה משלהם. סלע כותבת למשל, שבנוסף לזוויות הייחודיות שלו, מוי ור צילם מול השמש הקופחת, בניגוד לכללי הצילום התקין. "פעולה זו שרפה את הנגטיב ויצרה ניגודיות עזה שיכולה להתפרש כאקט מחתרתי וכניסיון לפתח שפה אישית

ההתיישבות בקיבוצים, את בניית העיר תל אביב, את התעשייה המודרנית ובהמשך גם את העיר צפת, אליה עבר אחרי מלחמת העצמאות. ב-1937 נסע לפולין כדי לפגוש את אשתו ובתו וצילם שם את קיבוצי ההכשרה — תצלומים שמוצגים בתערוכה באופן מקיף. אין לדעת מי מבין המצולמים נותר בחיים, מי עלה לארץ ומי נספה בשואה — כך כתב בעצמו במכתב נוסף ששלח ב-1984 לברעם ממוזיאון תל אביב, ובו ניסה לשכנע אותו פעם נוספת להציג את תצלומיו במוזיאון: "אני כבר לא צריך לומר לך שיש עימדי צילומים נדירים של יהדות פולין וליטא, אשר השואה השאירה מהם צילומים בלבד". סלע אומרת שהיא מצאה שלוש פניות לברעם וגם למנהל המוזיאון המנוח ד"ר חיים גזון.

הבאהאוס, וכמובן שכל העבודה הזו נושאת עליה גושפנקא של בית הספר הנ"ל, שהפך בינתיים לאגדה. כפי שאתה רואה, התצלומים יסודם בגרפיקה. אבל הם מספרים גם על השקפת עולם. "בתקופה שלו כפריז הוא היה עילוי", אומר פרו. "כולם דיברו עליו כאחד הצלמים המדהימים והחדשניים ביותר. כתבו עליו בהתלהבות מדהימה, הוא עשה דברים יוצאי דופן לעומת צלמים אחרים".

את "סייקונטרה" היה אמור להציג לאור ההיסטוריון ומבקר האמנות הגרמני פרנץ רו, במסגרת סדרה שבה יצאו קודם לכן ספרים של הצלמים היהודים מוהולי נאג ואנה ביימן (מדובר כיום בספרי אספנים שנמכרים באלפי דולרים). אלא שלפי סלע בספר התערוכה, רו נקלע לקשיים מול ההוצאה ולא עלה בידו להוציא את הספר. "רו חשב לעניין הוצאה אחרת, ובניתיים נכלא בדכאון, היות וחלק מעבודתו נתפשה על ידי הנאצים כאיום תרבותי", היא כותבת.

"הסקיצות של סייקונטרה שהיו אמורות להתפרסם נותרו אצלו. מאחר שהקשר עם רו אבד, מוי ור חשב שהן אבדו. לאחר מותו של רו, זוג אספנים גרמנים רכשו את העיבוד שלו, (וסדרת) סייקונטרה פרסמה לראשונה כספר ב-2004 שהוצג בתערוכה בפנינקוטק מודרן במינכן — תשע שנים לאחר מותו של מוי ור ושבעה עשורים לאחר שנוצרה בשנות ה-30".

במהלך העבודה על התערוכה הנוכחית של האמן בתל אביב, נתקלה סלע בבעיה שכן לא ניתן היה לשאול את סייקונטרה מידי האספנים הגרמנים בזמן המלחמה. "הסדרה היא השיא אליו הגיע בעבודתו האוונגרדית. היא משקפת את כתב היד הייחודי שמוי ור פיתח במהלך התקופה האירופית, בהשפעת המודרניזם הניסיוני הצילומי", אומרת סלע בראיון. "לא ניתן היה להציג תערוכה שלו בלעדיה".

במהלך המחקר הארכיוני גילתה סלע במקרה הדפסות מתערוכה מקלן מ-1987, שבה הציג מוי ור גרסה אחרת שהוא יצר של הסדרה. בין החומרים נמצאו גם צילומי הצבע והוראות של הצלם. "הדימויים היו מפורזים תחת קטגוריית שונות, הצלבתי בין פיסות המידע וגיליתי כי רוב הסדרה קיימת למעשה בארץ. הגילוי הזה התרחש בין היתר בגלל שהחלטתי לראות שונה, לבנות רשימת תערוכות יחיד וקבוצתיות של הצלם".

לעזוב את פריז

בשנת 1934, ברקע עליית הנאצים ואחרי שמערכת עיתון בפולין פרסמה סדרת תצלומים שלו ללא קרדיט — מטעמי אנטישמיות וכדי לא לפגוע במוניטין של העיתון — החליט מוי ור לעזוב את פריז אהובתו ולעלות לארץ ישראל, בה ביקר ונתיים קודם לכן. אשתו הראשונה רחילה נשארה בפולין עם בתם ליליאנה. הוא התיישב בתל אביב ובמשך שני העשורים הבאים צילם את ההווה הציונית. את